

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN,

ONDER REDAKTIE VAN

Mr. W. STORTENBEKER, Jr.

DOKTOR IN DE RECHTEN EN LETTEREN,

EN

J. J. VAN LIMBURG BROUWER,

DOKTOR IN DE WIJSSBEKEERTE

DEEL XIX.

ZESDE SERIE.

DEEL I.

BATAVIA,
BRUINING & WIJT.

's HAGE,
M. NIJHOFF.

1870.

Digitized by Google

VERSLAG

VAN EENE

Reis van den Assistent-Resident van Benkoelen

NAAR HET EILAND

ENGANO

Op den 26sten Februarij (1866) vertrok de ondergeteekende aan boord van Z. M. stoomfregat Bromo naar Engano, vergezeld van den kontroleur der 1e klasse H. F. van Lier, het lid van den pangerans-raad raden Wirio Kesoemo, de doktor djawa Mahaboeb, de djoeragan van de kruisboot no. 71, P. Winter (als loods), twee tolken voor de Enganosche taal, een sergeant en zes gewapende politiedienaren en zestien kettinggangers; deze laatsten om bij eene reis over land de bagage te dragen.

Des namiddags te 5 ure gingen wij onder stoom; den volgenden morgen reeds kregen wij de Noord-Oost-kust van het eiland in 't gezigt en des namiddags te 2 ure kwamen wij binnen de eilanden Poeloe-Doea op 14 vadem ten anker. Deze eilanden en de daarom liggende reven vormen eene ruime en veilige ankerplaats, terwijl het binnenloopen, vooral voor een stoomschip, geen bezwaar oplevert.

De heer Francis (*) was met een zijner opzieners, Aren-deel, aan boord gekomen terwijl de Bromo de reê opstoomde; zoo ook de djoeragan van de kruisboot no. 33.

(*) Een nijverheidsondernemer, op Engano gevestigd. Het uitplunderen van een aan dien ondernemer toebehoorend vaartuig door eenige Enganoërs gaf aanleiding tot het bezoeken van het eiland door den assistent-resident van Benkoelen.

Dit vaartuig was door de Bromo op zijn reis naar Benkoelen, van Telok Betong afgehaald en op de hoogte van Engano achtergelaten, waar het te Poeloe-Doea was binnen geloopt. Reeds denzelfden middag kwamen verscheidene sampans langs zij en eenige Enganoërs, waaronder een hoofd van Poeloe-Doea met zijn vrouw, aan boord, klappers en andere vruchten in ruil aanbiedende voor kleedingstukken.

Den volgenden morgen werd de bagage ontscheept en begaven wij ons aan den wal.

Dicht bij de landingsplaats heeft de heer Francis een loods gebouwd om klappers op te schuren en olie te maken; rondom staan eenige hutjes voor het werkvolk; de loods dient tevens tot woning van den opziener Arendeel, die hier gestationneerd is.

Toen al het goed aan wal was gebracht en de noodige informatiën betreffende de voorgestelde reis om en door het eiland waren ingewonnen, werd besloten om dien dag te Poeloe-Doea te blijven, een gedeelte der goederen op de kruisboot te laden, die vervolgens naar Berhaauw moest zeilen en ons daar opwachten, en het hoogst noodige voor zes dagen bij ons te houden om de reis over land te doen.

De heer Francis had zijn sloep bij zich; deze zou ons langs de kust volgen en zouden daarin eenige goederen geladen worden; de overige werden verdeeld in vrachten voor de zestien kettinggangers, zoodat wij geen andere koelies noodig hadden.

Wij zouden allen de reis te voet doen, en waar het kon van de sloep gebruik maken.

Toen deze regeling vastgesteld was, begaven wij ons naar de 1½ paal landwaarts in gelegen kampongs van Poeloe-Doea. Ook de kommandant van de Bromo maakte dit tochtje mede.

Aanvankelijk liep de weg door een moeras, waar ongeveer twee en een half à drie voet water stond en slechts

hier en daar eenige omgekapte boomstammen op elkaar gestapeld waren, zoodat wij het niet geheel droogvoets konden doortrekken.

Dit moeras is ongeveer $\frac{1}{2}$ paal breed en geheel begroeid met zwaar hout, hoofdzakelijk Bakauw: een houtsoort die bijzonder geschikt is voor zeewerken, daar het lang bestand blijft tegen den paalworm. Met weinig moeite zou door dat moeras van dit hout een brug te leggen zijn.

Eenmaal het moeras doorgetrokken zijnde, wordt de grond hoog en eenigzins heuvelachtig, met gras en klein geboomte begroeid.

Wij passeerden een klein riviertje, een goed aangelegde ladang of tuin met stevige en met zorg gemaakte omheining van levend hout, waarin kladdi, biera en pisang geplant was, en kwamen aan de eerste kampong van Poeloe-Doea, Tiapi genaamd.

Wij bezochten drie dicht bij elkander gelegen kampongs en werden door de bewoners vriendelijk ontvangen.

Zij noodigden ons uit om hunne woningen en wapens te bezichtigen, en op ons verzoek lieten eenige mannen hunne behendigheid zien in het werpen met pieken, die ze vaardig hanteren en waarmede ze tot op 50 passen hun doel kunnen treffen.

De kampongs, die ieder van 6 tot 8 huizen bevatten, zagen er zeer zindelijk uit; ook de woningen en zelfs de varkenshokken waren met zorg gemaakt, goed onderhouden en zindelijk.

De woningen der Enganoërs hebben den vorm van een bijenkorf, staande op hooge stijlen van 3 tot 5 ellen lang. De bodem of vloer is 6 à 7 voet in diameter en bestaat uit breede gladgeschaafde marbahoeplanken, van welke deugdzame houtsoort ook de stijlen enz. gemaakt zijn.

Op die stijlen staat de van rottan gevlochte korf, die met verschillende lagen rottanbladeren, ter dikte van 3 à 4 palm overdekt is; op den top staat een knop of vogel uit hout gesneden.

De korf is ongeveer 3 el hoog. Een ovaalronde opening, p. m. 4 palm in doorsnede, dient voor deur en venster tevens. Men bereikt die opening langs een trap, bestaande uit een balk, waarin treden uitgehakt zijn.

In deze woningen nu logeren alleen man en vrouw; de overige leden van het gezin vernachten in hutjes, schuurtjes of kookplaatsen, die op lagere stijlen en in den vorm van gewone loodsen zijn gebouwd. In de woningen vindt men een bak om vuur aan te leggen; klederen en wapenen hangen langs den wand.

De verschillende kampongs tot denzelfden stam behorende liggen dicht bij elkaar, doch zijn ieder afzonderlijk van flinke paggers omgeven. Honden, katten, kippen en varkens behorende tot de huisdieren der Enganoërs; behalve de laatsten zijn ze allen oorspronkelijk van elders afkomstig. Voor de varkens hebben de Enganoërs bijzondere zorg. Ieder varken wordt in een afzonderlijk planken hok opgesloten en goed gevoed en gereinigd. Des daags echter loopen ze veelal in het bosch rond en vermengen zich met de wilde zwijnen, waarvan ze alleen te onderscheiden zijn door hun afgesneden ooren; ze blijven daardoor eenigzins wild. Bij een andere behandeling zou deze fokkerij voordeeliger zijn.

Na de kampongs opgenomen te hebben begaven wij ons weder naar het strand, waar wij den nacht zouden doorbrengen, terwijl de kommandant van de Bromo naar boord terugkeerde.

In den namiddag kwam het hoofd van Poeloe-Doea (Kefoehadoea of de twee eilanden) met het grootste gedeelte der ingezetenen, als ook de hoofden van de naburige stammen, Hehobi en Aveha en die van Lea-Lea ons een bezoek brengen. Ook de twee hoofden van Berhaauw, Nafoha en Pahoki, waren te Poeloe-Doea aanwezig.

Ik deed hen, door den tolk zeggen, dat ik van Benkolen was gekomen met het groote oorlogschip op last van

het Nederlandsch gouvernement; dat het doel van mijn komst niet was om met hen te handelen en ik ook daarom niet had inedegebracht bijlen, kapmessen of koralen; dat ik echter ook niet kwam om hun kwaad te doen, of iets met geweld van hen te vorderen, al waren er ook groote kanonnen en veel blanke menschen aan boord met geweren gewapend, die wel 20 malen verder schoten dan zij met hunne lansen konden werpen; maar dat ik kwam om met hen te spreken en te overleggen en maatregelen te nemen, opdat er geen oorlog meer zou zijn tusschen de stammen onderling en geen twisten met de vreemde handelaren; dat het gouvernement wenschte dat ze in vrede handel zouden drijven, doch ten strengste verbood, dat er geweld werd gepleegd door of tegen vreemdelingen; dat roof en moord zouden worden gestraft en zij het regt niet hadden om zich gestrande vaartuigen toe te eigenen, terwijl zij voortaan in de gelegenheid zouden worden gesteld, om, zoo hun onrecht was aangedaan, recht te verkrijgen, doordien de kontroleur, die hier tegenwoordig was dan wel een ander ambtenaar, bij korte tusschenpoozen het eiland zou bezoeken; dat op die wijze het hun wel zou gaan en zij voor hunne klappers en andere handelsartikelen meer goederen in ruil zouden ontvangen en zich vele nuttige zaken zouden kunnen aanschaffen die hun tot nu toe vreemd waren.

Aandachtig had de vergadering toegeluisterd; nu en dan slechts werd een uitroep van goedkeuring gehoord.

Toen de tolk geëindigd had verdeelden zich de toehoorders in eenige groepen, om over het gesprokene te beraadslagen; op eens stond Ama Pahoeliki, hoofd van Poeloe-Doea, op, trad naar ons toe en, heftig met zijn parang zwaaijende, schreeuwde hij schijnbaar zeer opgewonden het volk toe: Mannen dit is de zaak; waarom zouden wij onophoudelijk met elkander vechten? Laat ons de pieken wegwerpen en in vrede leven, en onze klappers aan de han-

delaren verkoopen, want dan zal het gouvernement ons klederen geven.

Toen hij wat bedaard was zette hij zich neder en vroeg aan raden Wirio Kesoemo wat tabak om een cigarette te maken. Later bleek het mij, dat hij het gesprokene wel degelijk goed begrepen had, doch zoo gesproken had, omdat een zijner vijanden, Prahbia, hoofd van Hehobi, een algemeen gevreesde en zeer gedetermineerde kerel tegenwoordig was.

Zijn speech moest dus dienen om zich tegenover zijn volk te verantwoorden en Prahbia te doen zien, dat het niet uit vrees voor hem was, dat hij hem thans ongemoeid liet.

Ik achtte het beter niet in verdere uitlegging te treden, in de overtuiging, dat eer ik de reis over het eiland zou volbracht hebben de zin van de gesproken woorden wel algemeen zou begrepen zijn.

Onder de uitgespannen tent gezeten, die de kommandant van de Bromo voor onze reis welwillend had afgestaan, genoten wij de koelte van den avond, toen op eens de broeder van Ama Pahoeliki vervaarlijk schreeuwende en een roeispaan, die hij in de hand hield, heftig op en neer bewegende, terwijl hij zich met de andere hand op de borst sloeg, optrad, zich beklagende, dat de matrozen van het oorlogschip al de klappers, waaronder ook hem toebehoorende, van het tegenover den wal liggend eiland hadden afgehaald zonder iets in betaling te hebben gegeven.

Al de aanwezige Enganoërs barstten in een uitbundig gelach uit, 't geen zijn woede nog meer deed stijgen. Het bleek weldra, dat de matrozen zeer mild geweest waren in het uitdeelen van kledingstukken, en dat dus niemand zich er tegen verzet had, dat zij van het eiland eenige klappers hadden genomen, maar dat juist de broeder van Ama Pahoeliki niets gekregen had en bij het aan wal stappen door zijne makkers was uitgelachen, dat hij even ongekleed terugkwam als hij was heengegaan. Hierover nu was hij zoo vertoornd geworden.

Ik liet hem wat tabak geven en verzoocht daarop schriftelijk den kommandant van de Bromo om, ter voorkoming van oneenigheden of misverstand, gedurende mijne afwezigheid geen Enganoërs aan boord te laten komen en zijn volk te verbieden om zonder betaling klappers en andere vruchten van het eiland te halen.

Hadden we over dag veel last gehad van vliegen, des avonds en des nachts plaagden ons de carafifi, een bijzonder klein soort muskieten.

Intusschen werden wij vergast op een gezang van de Enganoërs, die de komst van het stoomschip en de verdere gebeurtenissen van den dag bezongen; vrouwen en mannen stelden zich daartoe op twee rijen, elkander op de schouders vasthoudende en heen en weer schuivende, nu eens langzaam dan weder snel. Het gezang was een-toonig, maar niet onaangenaam.

De mannen zongen alleen bastoonen.

Den volgenden morgen begaven wij ons op reis naar Kakoeba; de hoofden van Berhaauw verzochten met de kruisboot te mogen terugkeeren.

Dit verzoek, 't welk ik gereedelijk toestond, bewees wel, dat zij volstrekt geen wantrouwen koesterden.

De weg of liever een smalen modderig pad, waar langs het vooral voor de dragers zeer moeilijk was om te gaan, liep aanvankelijk in noordwestelijke, later in noordelijke en oostelijke richting over gelijk terrein, slechts hier en daar met ravijntjes, waarin heldere beekjes vloeiden, doorsneden; links en rechts hadden wij bosch; hoewel op sommige plaatsen zwaar geboomte stond, waren blijkbaar reeds vroeger hier tuinen aangelegd.

De grond scheen overal zeer vruchtbaar te zijn. Nu en dan passeerden wij een kampong of ladang, waarin kladdi, pisang en biera geplant waren, en die door een stevige, met zorg gemaakte heining omsloten was. De bewoners van bij elkander gelegen kampongs leggen hunne tuinen naast

elkander aan, en de omheining wordt gezamenlijk gemaakt. Onderweg kwamen wij verscheiden menschen tegen, die klappers en vruchten naar het strand brachten, meest zingende of zeer luid pratende, steeds gevolgd door honden en allen met pieken gewapend; de vrachten droegen zij aan beide uiteinden van een stok over den schouder. Zoo-wel zij, die wij op weg als in de kampongs ontmoetten, toonden niet de minste vrees of achterdocht, integendeel waren zij voorkomend en scheen het hun genoeg te doen dat wij hun een bezoek brachten, vooral wanneer deze of gene van het gevolg een weinig tabak ronddeelde, want mannen en vrouwen zijn hartstochtelijke rookers.

Te 11 ure kwamen wij na een vrij vermoeijende marsch aan de kampong Kakoeba en daalden van daar af naar het strand, waarvoor wij wederom een kwartier gaans door een moeras moesten waden, dat even als te Posloe-Doëa met zware Bakauwboomen begroeid was. Toen wij aan het strand aan de kleine baai van Kakoeba kwamen, was daar juist een handelsprauw binnengeloopen, behoorende aan een Chinees van Padang, Kiai Ropa, die zelf met nog twee andere Chinezen aan boord was en hier was aangekomen met eene lading parangs, koralen en andere goederen, om daarvoor klappers op te koopen. Nog lag er in de baai een gestrande prauw, die in de maand December door een zeebeving van zijn anker was gerukt en op het strand geworpen. Deze prauw behoorde aan een ander Chinees van Benkoelen. Kiai Ropa wilde beproeven dat vaarttuig weer vlot te krijgen en te repareren.

Aan de baai te Kakoeba staat een vrij stevig huis, door de Enganoërs gebouwd om daar te logeren als zij afkomen om met de eigenaars der prauwen handel te drijven. Wij lieten hier ons goed brengen en deden intusschen de tent uitspannen. Ongevraagd boden daartoe de Enganoërs dadelijk hulp; men kon zien, dat zij met genoeg een handje hielpen.

Ik had gehoord dat die van Kakoeba met den naburigen stam van Nahonja sedert lang in oorlog waren.

Toen ik vernam dat de lieden van Kakoeba niet ongenegen waren om vrede te sluiten, zond ik een van de tolken naar Nahonja om het hoofd van dien stam over te halen met zijn volk naar Kakoeba te komen en ten mijnen overstaan de twist bij te leggen.

Tegen den middag kwam de tolk terug met al de strijd-bare mannen van Nahonja. Zij bleven echter aan de overzijde van de rivier van Kakoeba, die niet ver van onze haltplaats in zee stroomde, wachten, daar zij vooreerst niet dichter bij durfden komen.

De jongelieden van Kakoeba begonnen daarop een spiegelgevecht met houten lansen aan het strand, na afloop waarvan de beide partijen zich vereenigden en een lied aanhieven, waarin zij het genoegen van den vrede bezongen. Die van Nahonja kwamen nu al nader en nader en weldra werden de pieken aan boortakken gehangen en zaten beide partijen links en rechts van ons neder. De hoofden begonnen nu met elkander te onderhandelen; van lieverlede traden ook andere woordvoerders op, tot eindelijk een ieder, ook de vrouwen mee redeneerden of liever mee schreeuwden, heftige gebaren makende en met de parang, waar mede ieder gewapend was, figuren op het zand teekenende, terwijl nu en dan de honden door hun geblaf en gehuil het rumoer nog vermeerderden. Voor een oningewijde scheen het dat allen op 't punt waren handgemeen te worden. Daar ik mij echter nu en dan door den tolk liet zeggen waarover de kwestie liep, kwam ik tot de overtuiging dat dit het geval niet was.

De Enganoër heeft de gewoonte, om zich bij het spreken, zelf over zeer gewone zaken, sterk op te winden. Nu en dan, wanneer partijen het over een punt niet eens konden worden, werd mijne beslissing ingeroepen, en eindelijk had ik het genoegen hen den vrede te doen sluiten,

terwijl onderling werd overeengekomen, dat na mijn vertrek over en weer de verschuldigde boete zou worden betaald, en een verzoemingsmaal zou worden gehouden.

Na nog eenigen tijd vriendschappelijk bijeen gezeten te hebben, keerden de menschen van Nahonja naar hunne negorij terug.

Het was te Nahonja, dat eenigen tijd geleden de tolk Si Rawan en een opvarende van de prauw Ragahie, toebehoorende aan de nachoda Si Tjongoh, vermoord en eenige goederen, waaronder een geweer, geroofd waren.

Ik liet aan het hoofd van die kampong zeggen, dat ik morgen bij hem zou komen en hij mij dus met zijn volk aan het strand moest opwachten en de geroofde goederen moest medebrengen.

Des avonds klonk weer het lied van de Enganoërs; zij verheugden zich in 't vooruitzicht van den vrede; maar zou 't niet zijn als vroeger, zou die heer wel weer terugkomen en dan, dan zou de vrede toch niet duren en alles weer den ouden gang gaan.

Den volgenden morgen vroeg, zijnde de 1e Maart, ontving ik het bericht, dat op de ter reede liggende prauw van Kiai Ropa veertig parangs waren gestolen.

Het vermoeden rustte op drie Enganoërs, die den nacht op de prauw hadden doorgebracht en vóór het krieken van den dag, zonder iemand te waarschuwen, naar den wal waren gegaan; dit vermoeden werd versterkt door het vinden van drie der vermiste parangs, gewikkeld in een doek aan een der beschuldigde toebehoorende.

Ondervraagd, ontkenden zij wel halstarrig de parangs gestolen te hebben, maar lieten zich toch uit alsof zij van de zaak afwisten. Zij eindigden met drie andere Enganoërs, die te Nahonja te huis behoorden, te beschuldigen. Deze geroepen zijnde wierpen wederkeerig de schuld op die van Kakoeba. Overtuigd dat ze allen aan den diefstal medeplichtig waren, gaf ik last om ze te binden en aan

boord van de kruisboot te brengen, die juist op de hoogte van Kakoeba en in 't gezicht van den wal kruiste, met last om ze niet eerder vrij te laten voor dat de parangs waren teruggevonden.

Het hoofd van Kakoeba had zich beklaagd, dat door zekere Kiai Ketjil, een Chinees van Benkoelen, die zich aan boord van de prauw van Kiai Ropa bevond, geweren waren gegeven aan de familie zijner vrouw te Karkoea, die zich daarvan in den oorlog tegen hem hadden bediend. Ik gelastte genoemden Chinees om met mij mede te gaan, ten einde te Karkoea de geweren terug te vragen. Tevens onderhield ik vóór mijn vertrek Kiai Ropa en de opvarenden zijner prauw en maande hen aan geen aanleiding te geven tot twist, zich niet te mengen met zaken den Enganoërs onderling betreffende en zich aan geene afzetterijen schuldig te maken.

Ik begaf mij daarop met den kontroleur en den heer Francis, die de reis mede maakte, in de sloep, terwijl ik het gevolg en de bagage over land liet gaan. Te 10 ure kwamen wij te Nahonja, aan de Noord-Oostkust van het eiland gelegen, aan.

Bij onze komst was er echter niemand aan het strand. De tolk, die vooruitgegaan was, verhaalde ons, dat op 't hooren, dat de drie mannen van Nahonja gebonden naar de kruisboot waren gebracht, allen die aan 't strand vergaderd waren naar de kampong waren teruggekeerd om de klapperboomen der gevangenen om te hakken en verdere rouwplechtigheden te bedrijven, daar zij dachten dat de gevangenen om 't leven zouden worden gebracht.

Ik zond dadelijk den tolk om hen gerust te stellen en uittenoodigen aan het strand te komen. Een kwartier later kwam hij terug gevolgd door de geheele bevolking met lanssen gewapend. Ik liet de oppassers de geweren afzetten en de Enganoërs uitnoodigen hunne lanssen op zijde te leggen, 't geen ze ook deden.

Daar ik vernemen had dat de vermoorde tolk Si Rawan door het bedrijven van overspel met vrouwen van Nahonja, herhaalde malen de wraakzucht der Enganoërs had opgewekt, en de matroos, die hem vergezelde gedood was om dat deze hem had trachten te verdedigen, vergenoegde ik mij met de terugname der geroofde goederen, die aan den eigenaar, die mij gevolgd was, werden ter hand gesteld, en liet de lieden van Nahonja weten, dat hoewel zij ditmaal vergiffenis ontvingen, zij een andermaal streng zouden worden gestraft indien zij weder op die wijze zichzelf recht verschaffen; dat, werd hen weer door vreemdelingen onrecht aangedaan, zij zich konden beklagen bij den ambtenaar, die voortaan nu en dan het eiland zou bezoeken, en dan zeer zeker de schuldige zou worden gestraft. Zij verklaarden mij dit begrepen te hebben. Toch waren zij niet geheel gerustgesteld en moest ik hen verzekeren en beloven, dat nu hun de boete werd kwijtgescholden zij niet door toovermiddelen zouden worden gestraft. Toen ik hen hieromtrent had gerust gesteld vertrokken zij welgemoed, onder belofte van geen geweld meer tegen vreemdelingen te zullen plegen.

Van de geroofde goederen waren twee stuks niet meer in hun bezit, zijnde een kain en een doek; zij beloofden die naar Poeloe-Doea te zullen zenden.

Wij gingen nu met de sloep verder; niet ver van Nahonja zag ik aan het strand onder een grooten boom eenige stokjes geplant, met witte lapjes er aan; mij werd gezegd, dat dit een offer was aan booze geesten. Daar het intusschen reeds laat in den middag was geworden, trachtten wij op de hoogte van Malkonie aan den wal te gaan. Wij vergisten ons echter in het goede punt en slechts met moeite en gevaar gelukte het ons uit de reven en branding, waar wij in geraakt waren, te komen. Tegen 4 ure kwamen wij te Kakoda aan, waar tusschen de reven een kleine baai is. Eerst een uur later kwam ons goed aan; de koe-

lies, die den geheelen dag geloopen en niet dan 's morgens gegeten hadden, waren zeer vermoeid.

Te Kahoda is een etablissement van den chinees Baba Merkin, agent van Oei Ngoteng te Benkoelen. In zijn huis, dat leeg stond, namen wij onzen intrek. Daar wij den volgenden dag een goeden marsch te maken hadden, gaf ik last om vroeg in den morgen rijst te koken, ten einde de koelies, oppassers enz. onder weg zouden kunnen eten. Het handelsetablissement te Kahoda is op een uithoek gelegen; een riviértje stroomt er achter; het strand is hier eenigzins verheven. Wij hadden er weinig last van caraffi.

Kort na onze aankomst ontvingen wij bezoek van eenige lieden van Karkoea, die door hunne stamgenooten van daar waren verjaagd, omdat zij aan het strand gevestigd zijnde, steeds voor de meer binnen 'slands wonden den handel bemoeijelijkten. Zij hadden het ook altijd den handelaren zeer lastig gemaakt, en stonden bij iedereen bekend als twist- en plaagziek. Hun aanvoerder was een fors en zwaar gebouwde man, hoewel reeds grijs. Hij had midden op het voorhoofd een groot gezwel en vroeg of de dokter dat zou kunnen wegnemen (het was reeds bekend geworden, dat zich bij het gezelschap een inlandsche dokter bevond, die een kist met velerlei geneesmiddelen bij zich had).

Toen hij hierop een bevestigend antwoord ontving, leende hij zich vol vertrouwen aan de operatie, en, het moet gezegd worden, hij stond die slik door. Nadat het verband gelegd was, werd hem gezegd, dat hij te Berhaauw moest komen om onder behandeling te blijven, tot de wond genezen was.

De Enganoërs zijn over het algemeen fors en goed gebouwd; in voorkomen verschillen zij veel van den Maleijer en ook van den Batak; zij hebben meer van het groote Niasser ras. Op het eiland Nias zijn twee zeer

verschillende rassen, waarvan het eene forscher en licht van kleur, het andere kleiner en donkerder is. Bij den Enganoër is het hoofd rond, de gelaatshoek scherper dan bij den Maleijer; de kaken breed, het voorhoofd rond, de oogen eenigzins schuin als bij den Mongool, de mond groot, maar geen dikke lippen. Veelal levendige en niet onaangename gelaatstreken. De huidkleur is roodbruin.

De vrouwen zijn blanker dan de mannen, doch over 't algemeen ook groot en forscher, en er zijn er onder die schoon genoemd kunnen worden.

De mannen dragen veel een sik en knevel, het haar rond afgesneden tot op de hoogte van de oorlel en eenigzins naar buiten omgekruld (polka).

De vrouwen dragen het haar naar achteren gestreken en in den vorm van een kegel zamengerold.

De mannen loopen bijna allen geheel naakt; het hoofd gedekt met een mutsje of band van gevlochten stroo, ter breedte van 10 duim, versierd met veeren of koralen, dan wel een muts van pisangblad; de meesten dragen een band om 't lijf en een snoer koralen om den hals. Onafscheidelijk zijn de lange parang en de spies, waarvan zij er soms vijf met zich dragen en die ze zeer behendig hanteren. In den oorlog bedienen ze zich van zware houten schilden van vijf à zes voet hoog, waar ze zich geheel achter kunnen verschuilen. Vóór op het schild is het wapen van den krijger geschilderd, zoodat ieder terstond kan zien wie daar achter schuilt.

Sommige vrouwen volgen hun echtgenoot in den oorlog, gewapend met lange knodsen, waarmee ze trachten het schild van de tegenpartij (wanneer het een gevecht wordt man tegen man) aan stukken te slaan; ook wel gebruiken ze de lans met den weerhaak, om daarmee het schild des vijands aan te klampen en omver te halen.

De vrouwen gaan min of meer gekleed en dragen voor 't minst een kort rokje; van vezels gemaakt, of eenige bla-

deren; velen echter kleeden zich reeds met sarongs en baadjes, 't zij van katoen of geklopte boomschors. Ook de mannen ziet men reeds nu en dan met buisjes en jassen; zeldzamer echter met pantalons aan; zij zijn evenwel volstrekt niet ongenegen om kleederen te dragen, maar vinden het jammer om dagelijks de kleedingstukken die ze hebben aan te doen; mannen en vrouwen dragen in de sterk uitgerekte oorlel verbazend groote ringen. Te Kahoda zijnde ontvingen wij het bericht van den djoeragan van de kruisboot, dat de gestolen parangs door de bloedverwanten van de gearresteerden terugbezorgd en deze dus weder op vrije voeten waren gesteld.

Tegen den avond zagen wij duidelijk in het Zuid-Oosten het hooge land van Sumatra, afdeeling Manna en Kauer; de afstand tusschen het eiland en de kust van Sumatra bedraagt ongeveer 15 zeemijlen.

Den 2en Maart zetten wij over land onze reis voort naar Karkoea, deels langs het strand, deels binnen door. Hier en daar waren uitgestrekte klappertuinen, overal elders zwaar geboomte, waaronder vele deugdzame houtsoorten; o. a. het voor den scheepsbouw zoo goed geschikte kajoe Penago. Nog wordt op het eiland veelvuldig aangetroffen een uitmuntende soort marbahoe-hout, die ook zeer geschikt is voor meubelwerk. Langs de geheele kust loopt een rif, waarop een zware branding staat; bij hoog water kan een sloep echter op de meeste plaatsen tusschen het rif en den wal doorgaan. Ten 10 ure kwamen wij te Karkoea, waar de heer Francis een loods heeft gezet om klappers op te koopen. Wij troffen hier geen Enganoërs aan, omdat in de meer binnenwaarts gelegen kampong een rouwplechtigheid plaats had.

Langs het strand waren verscheiden staken geplaatst, als waarschuwing, dat de voorbijgangers daar niet mochten zingen en dat op die hoogte niet in zee gevischt mocht worden, op gevaar van eene boete te betalen. Vroeger

zelfs was het verboden te passeren zoo lang die stokjes niet weggehaald waren. Deze bepaling is echter gelukkig in onbruik geraakt. Van Karkoea gingen wij verder tot wij kwamen aan de rivier van dien naam, een vrij groote en breede stroom, die tamelijk diep landwaarts inloopt; hier moesten wij eenigen tijd op de sloep en sampans wachten om naar Berhaauw overtesteken. Karkoea is bijzonder rijk aan klappers, een groot aantal boomen stond hier langs het strand.

De klapperboom groeit op Engano zeer welig; overal ziet men afgevallen vruchten die weer uitbotten, en de eekhoorn of klapperrot, die elders zooveel verwoestingen onder de vruchten aanricht, komt hier niet voor.

Te half 2 ure kwamen wij, na Kalikoko gepasseerd te zijn, te Berhaauw aan, terwijl kort daarna ook de kruisboot daar ten anker kwam.

De heer Francis heeft hier zijn verblijf gekozen en daartoe het etablissement overgenomen van den agent van Oei Ngoteng, Baba Merkin. Berhaauw is gelegen aan de Noord-Westzijde van het eiland. Het is de plaats, waar in 1854 Zr. Ms. schoenerbrik de Sijlph ten anker heeft gelegen; de opening in het rif aan den zeekant is smal; eenmaal binnengekomen liggen de vaartuigen volkomen veilig, op 4 & 5 vadem water.

De kuststrook bij Berhaauw is zeer moerassig; zoo zelf dat de plaats, waar het etablissement staat, opgehoogd is moeten worden, en overal afwaterings-slooten gegraven.

Er heerschen te Berhaauw veel koortsen en vliegen; muskieten en caraffi zijn daar in zoo groot aantal, dat zij een ware plaag zijn.

Verscheiden personen tot het gevolg behoorende hadden door het loopen over de scherpe koraalsteen wonden aan de voeten gekregen, eenigen hadden koorts; de doktor djawa nam die zieken in behandeling.

Den volgenden dag maakten wij met de vlet van de

kruisboot een tochtje naar de rivier van Berhaauw en voeren die ongeveer drie Engelsche mijlen op; verder konden wij niet komen doordien de nipaplanten hier dicht in een gegroeid waren en slechts kleine sampans daardoor konden komen. De nipa die op Engano groeit is eene bijzonder groote soort met een zwaar en stevig blad en dus zeer geschikt voor dakbedekking.

Op dezen tocht schoten wij eenige duiven en een soort groote snippen met kromme bekken. De duiven hebben de grootte van een volwassen kip, zijn grijs met grauwe vleugels en smaken zeer goed, zij zijn op het eiland menigvuldig; behalve nog eenige variëteiten van duiven, snippen en watervogels en eenige parkieten, vindt men op Engano geen andere vogels; ook andere dieren treft men er weinig aan, behalve wilde zwijnen en alligators, die er in menigte zijn.

Volgens de bewoners zouden de weinige slangen die men er aantreft niet giftig zijn.

De zee aan de kust is zeer vischrijk; onder het varen met de sloep joegen wij telkens geheele scholen visschen voor ons uit. Ook vindt men er een zeer goede soort tripang.

De Enganoërs vangen de visch met kleine treknetten; fuiken of staaknetten kennen zij niet.

Des namiddags waren de hoofden en oudsten en vele ingezetenen van de naburige kampongs vergaderd, en stelde ik nu het onderzoek in omtrent de nog onvoldane schadeloosstelling aan den heer Francis, te betalen voor het be-rooven en verbranden van de schoener „Eendracht.” Ik herinnerde hen aan het in 1866 gesloten kontrakt; hoe zij beloofd hadden om zoo spoedig mogelijk een zeker aantal klappers te betalen, en zij nog slechts een gering gedeelte van de schuld hadden afgedaan, terwijl zij intusschen aan andere handelaren klappers hadden verkocht.

Zij antwoordden hierop, dat het van hunne zijde geen onwil was dat ze de klappers nog niet hadden afbetaald,

maar dat ze niet bij machte waren om dat spoedig te doen; ja dat ze vreesden in jaren het bepaalde aantal niet bij elkaar te kunnen krijgen; dat zoo er al aan anderen eenige duizende klappers verkocht waren, dit kwam, omdat ze daarvoor dadelijk betaling konden ontvangen, en het door de hoofden niet kon belet worden dat, zoo een prauw binnenliep met goederen, eenigen uit de kampong hunne klappers daarvoor in ruil aanboden.

Zij gaven nu hun wensch te kennen om de zaak af te doen door aan den heer Francis een stuk grond af te staan om daarop te bouwen en te planten. Daar de heer Francis hiermede genoeg nam, werd bepaald, dat den volgenden dag het stuk grond in oogenschouw zou worden genomen.

Den 4en Maart, 's morgens, gingen wij nu over land den bedoelden grond zien, die westwaarts van Berhaauw gelegen is. Partijen konden het echter over de uitgestrektheid van den grond niet eens worden, zoodat wij onverrichter zake terugkeerden. De Enganoërs verzochten echter met den heer Francis daarover nader te onderhandelen en beloofden te zullen voortgaan met het betalen van klappers zoo zij het omtrent de betaling in grond niet met hem eens konden worden; blijkbaar verkozen zij echter het laatste, en bestaat er gegronde reden om aan te nemen, dat de kwestie spoedig zal worden bijgelegd ten genoegen van beide partijen. De Enganoërs schenen spijt te hebben over het gebeurde met de „Eendracht”.

Sedert vele jaren waren de bewoners van Berhaauw in oorlog met hunne naburen van Karkoea; verscheidene dooden waren er reeds gevallen; nu en dan was er wapenstilstand gesloten, maar telkens was de krijg weer hervat, en lang nog kon die oorlog voortduren daar de beide stammen bijna even sterk zijn.

Reeds in 1862 had de assistent-resident Walland getracht die twee stammen vrede te doen sluiten, doch vruchteloos.

Ik wilde nu beproeven om aan dien oorlog, dien beide partijen hartelijk moede waren, een einde te maken.

Ik zond daarom raden Wirio Kesoemo met een tolk naar Karkoea, om met de hoofden van die plaats te spreken, terwijl ik die van Berhaauw ook liet polsen. De slotsom was, dat ik den 5en, 's morgens, naar Kalikoko, eene plaats tusschen Berhaauw en Karkoea gelegen, ging en daar de beide partijen bij elkaar bracht. Na lang over en weer praten gelukte het mij hen vrede te doen sluiten, terwijl zij overeenkwamen later de boete aan elkaar te betalen. Nog denzelfden dag begaven lieden van Berhaauw zich naar Karkoea en wederkeerig menschen van Karkoea naar Berhaauw, als teeken dat zij elkander niet meer vreesden.

De verzoening van twee der grootste stammen, die reeds zoolang met elkaar in oorlog waren, kan voor Engano eene gewichtige gebeurtenis genoemd worden en zal gunstig werken op de rust en den handel.

Des namiddags werden nu eenige spelen uitgevoerd; o. a. om het hardst geroeid met sampans en de parang gevangen. Dit laatste spel bestaat hier in, dat een man een nieuwe, dus stompe parang omhoog houdende, rondloopt; hij die zich daarvan kan meester maken en ze vervolgens aan eene vrouw geven, kan de parang behouden; het is echter zelden de tweede of derde man wien het gelukt de parang te behouden daar er fel om gestreden wordt.

Bij al die spelen wordt eene groote vlugheid en lichaamskracht ten toon gespreid en men kan zien dat zij er geheel bij zijn. Sommige ontvangen dikwijls hevige stooten of kwetsuren, hetgeen hen echter niet boos maakt of afschrikt.

Zoo was er een, die, ten gevolge van een zware stoot met de parang op den neus, een hevige bloeding kreeg.

De doktor djawa nam hem dadelijk onder handen en lag een verband op den neus, waarmede de patient blijkbaar zeer

in zijn schik was; altans hij wandelde daarmêe onophoudelijk voor ons op en neer. Diergelijke spelen zijn hun eenigste ontspanning. Het dobbelspel kennen zij niet, evenmin het gebruik van opium of van verdoovende dranken.

Op het etablissement van Berhaauw heeft de heer Francis behalve eenige Enganoërs een 20tal Bantammers en Batoe-eilanders. Ten gevolge der oorlogen tusschen de verschillende stammen hebben de opkoop en levering van klappers zeer ongeregeld plaats. Het raspen, persen en oliekooken geschiedt ook nog op zeer primitive wijze en veel handenarbeid zou daarbij gespaard kunnen worden.

De zaak echter begint te marcheren, daar de onkosten worden gedekt: met betere hulpmiddelen en een geregelder toestand kan die zaak goede winsten opleveren. De Enganoërs van hun kant wenschen met vreemdelingen handel te drijven, en zien het gaarne dat deze zich bij hen vestigen. Te Berhaauw zag ik eenige paarden, schapen, geiten, eenden en ganzen, door den heer Francis ingevoerd. Al deze dieren voeden zich reeds met klappernoot bij gebrek aan gras en paddi; Berhaauw is voor die fokkerijen de meest ongeschikte plaats; het binnenland, waar geen gebrek aan gras is, zou daarvoor beter geschikt zijn.

Van Berhaauw zou ik door het midden van het eiland naar de kampong Pekoki gaan; mijn doel was tweeledig. Ten eerste wenschte ik met het land en de bevolking in het binnenland bekend te worden, ten tweede wilde ik de Enganoërs toonen, dat ik zonder hunne hulp overal op het eiland kon komen. Het binnenland werd nog nimmer zoover door een Europeaan bezocht.

Met een paar gidsen begaven wij ons den 6en Maart op marsch. Ik had slechts voor 4 dagen vivres medegenomen, het goed in 16 kleine en lichte vrachten doen verdeelen, en het overige aan boord van de kruisboot doen laden, die ons te Poeloe-Satoe moest opwachten.

Wij moesten eerst over balken het moeras passeren, dat tusschen het strand van Berhaauw en de kampong ligt, en ongeveer $1\frac{1}{2}$ paal breed is; over de rivier van Berhaauw was een brug geslagen, bestaande uit eenige losse rondhouten; over reeds half vergane jukken gelegd, en daar de rivier hier breed en diep is was de overtocht niet zonder gevaar. Gelukkig kwamen wij, voorzichtig man voor man gaande, er over, en een kwartier later bereikten wij de kampong Berhaauw. Ze bestaat uit 10 huizen. In de nabijheid daarvan liggen nog 7 andere kampongs, gezamenlijk 50 huizen tellende. Van hier loopt de weg over hoog doch vlak terrein. Ten gevolge der vele regens was de weg zeer modderig, hetgeen het gaan weder zeer moeilijk maakte; de weg liep door vrij zwaar bosch, hier en daar troffen wij uitgestrekte klapperbosschen aan, groote ladangs en nette kampongs.

Wij passeerden verscheiden riviertjes, die door vrij diepe kloven liepen en waarover slechts een dikwijls zeer gladde en hellende boomstam gelegd was, die men met koorde dansers-vlugheid moest overstappen.

Wij werden in de kampongs gul en vriendelijk ontvangen. De grond zag er overal goed en vruchtbaar uit en wel verre, dat, zooals in vroegere rapporten gemeld wordt, de grond alleen zou bestaan uit koraal en zand, was ik in de gelegenheid mij te overtuigen, dat zware aard- en humuslagen, waaronder wederom zware kleilagen, het eiland bedekken.

Wel trof ik op een ladang van Lea-Lea, p. m. 4 palen van zee, op eene hoogte van ongeveer 150 voet boven het zeevlak koraal aan, maar dit zijn slechts enkele plekken, die getuigen dat hier opheffingen van koraal hebben plaats gehad. Hier en daar zag ik beeld- en snijwerk op de huizen, uiteinden van trappen enz.

In een van de kampongs van Berhaauw was op de plank van een huis de beeldtenis van een vrouw uitgesneden; zooals men die aantreft op de Bataksche graven.

Te Lea-Lea werd mij een steen aangewezen, waar voor de bevolking een bijgeloovige vrees koestert; die zich daar aan stootte, heette het, kreeg een breuk.

Voorbij de kampong Lea-Lea begint het terrein meer geaccidenteerd te worden. Te 5 ure kwamen wij in de kampong Phahanoema aan. Dit is een ruime kampong, op een plateau gelegen, van waar men een uitzicht heeft over een gedeelte van het eiland; ik schatte de hoogte van het plateau op p. m. 400 voet boven het zeevlak.

Wij werden hier, even als elders, vriendelijk ontvangen en door mannen, vrouwen en kinderen verwelkomd. Op mijn geheele reis heb ik evenmin de woeste en onbeschaamde vrijpostigheid ondervonden als het wantrouwen en de vreesachtigheid opgemerkt, waarover in vroegere rapporten wordt geklaagd; wel zijn de Enganoërs overal uiterst vrijmoedig en ongegeneerd; een enkel woord of een wenk was echter voldoende om hen op een gepasten afstand te houden. Zeker staan de Enganoërs nog op een zeer lagen trap van ontwikkeling, doch het oordeel over hen geveld in het rapport der kommissie, die in 1854 Engano heeft bezocht, komt mij overdreven en onjuist voor, en staan o. a. de Australiers, Bosjesmannen en andere rassen veel lager dan die van Engano.

Aan ons verzoek om kippen, visch of vruchten te kopen werd dadelijk voldaan; dikwijls weigerden zij zelfs om betaling aan te nemen en was ik verplicht hun herhaalde malen te doen beduiden, dat ik voor ieder geschenk een ander in ruil wenschte te geven.

Aan de vragen en inedeelingen die mij gedaan werden kon ik merken dat de reis reeds goede vruchten had gedragen, en de bevolking vertrouwen begon te stellen in mijne bemoeienis.

Geheel anders klonken nu de gezangen dan in den beginne; herhaalde malen vroegen zij waarom de ketting-gangers vruchten moesten dragen, of zij dat vrijwillig en

tegen betaling deden. Toen hun gezegd werd, dat dit menschen waren, die tot straf voor gepleegde misdaden verban-
nen en tewerkgesteld waren en te Benkoelen's avonds wer-
den opgesloten, vonden zij dit een zwaarder en bedenke-
lijker straf dan boete te betalen en verklaarden, dat zij zich
daaraan niet gaarne zouden blootstellen.

De tent werd nu weer uitgespannen en met de verga-
derde menigte over hare belangen gesproken; een van de
aanwezige hoofden, die ama ama (vader) Pah heette, naar
zijn kinderen gevraagd zijnde, vernam ik, dat hij die niet had,
maar zooals dit meer geschiedt onder de Enganoërs, de
naam van zijn hond had aangenomen, en daarbij de titel
van ama ama had gevoegd.

De Enganoërs verwisselen dikwijls van namen; o. a. bij
sterfgevallen, bij geboorten van kinderen enz., en daar
het gebruik meebrengt, dat iemand, die een persoon bij een
vroegeren naam noemt, dien hij heeft afgeschaft, een boete
moet betalen, zoo dient men goed op de hoogte te zijn
van die naamsverwisselingen; en zou, in 't belang van den
vreemdeling vooral, het gebruik van naamkaartjes daar
zeer nuttig zijn.

Het kwam mij voor, dat in de binnenwaarts gelegen
kampongs de menschen er beter uitzagen en daar meer
kinderen werden aangetroffen dan in de strandplaatsen.

Dat over 't algemeen weinig kinderen op Engano wor-
den aangetroffen, moet dunkt mij hoofdzakelijk worden
toegeschreven aan de weinig ingetogen levenswijze der
vrouwen en jonge meisjes, welke laatsten dikwerf afdrij-
vende middelen gebruiken. Zeer zeker echter is de minder
goede voeding ook daarvan oorzaak en wellicht ook het
dagelijksch drinken van klapperwater. De Enganoër eet
hoofdzakelijk kladdi, biera, pisang en klappernoot; slechts
nu en dan visch en een enkel maal varkensvleesch; hij
gebruikt dit voedsel rauw of slechts even gepast; hij drinkt
veel klapperwater en gebruikt geen zout.

Het is vreemd, dat hij met die slechte voeding nog zoo frisch, zoo levendig en opgeruimd is; minder te verwonderen is het, dat velen lijden aan huidziekten en builen; toch zijn die niet zoo algemeen als in vroegere rapporten werd gemeld.

Op mijne reis ontmoette ik slechte twee lepralijders, één kind met frambosia, geen enkele die sporen droeg van pokken te hebben gehad; die ziekte heeft Engano gelukkig nog niet bezocht. Men ziet op Engano weinig menschen die verminkt of mismaakt zijn.

Zoodra iemand door eene volgens hen ongeneeslijke ziekte is aangetast, die hem belet te werken, wordt hij naar een afgezonderde plaats verbannen, waar hem nu en dan eenig voedsel wordt gebracht. Sterft hij, dan wordt zijn ligchaam weggesmeten op een onbewoonde plaats. Iemand die in den krijg sneuvelt of aan een gewone ziekte sterft wordt onder zijn huis begraven, waarna dit afgebroken en al zijn klappers omgehakt worden. Eenige goederen worden hem bovendien in het graf mede gegeven. Een dikke opgezwollen buik te hebben is voor een man een schande; mannen die daaraan lijden en daarvan niet genezen, worden, zegt men, wel eens door hunne familie gedood.

De Enganoërs geloven, dat na eenigen tijd het eiland omgekeerd zal worden en die er onder liggen het dan zullen bewonen. Overigens schijnen ze weinig begrip te hebben van een hoogere macht en alleen vrees te gevoelen voor booze geesten en tooverijen. Zij meenen dat vreemdelingen (orang tepi) allen die tooverkunst verstaan. Wanneer mannen rouw dragen soheren zij het haar af en dragen een muts van pisangblad gemaakt, in den vorm van een hoorn des overvloeds. De nijverheid der Enganoërs bepaalt zich tot het maken van hoofddeksels, sieraden van koralen, het vijlen van lansen en het vervaardigen van touw van de schors van den Bago-boom; hun eten koken ze in ijzeren pannen, die

ze van de vreemde handelaren koopen; over het algemeen zijn ze vlijtig, en wat ze werken doen ze flink en goed. Over 't algemeen zijn ze ook opgeruimd, levendig, bewegelijk en bijzonder luidruchtig.

Den 7en begaven wij ons des morgens vroeg weer op marsch; het terrein was zeer geaccidenteerd en diepe ravijnen, met zwaar bosch begroeid, zagen wij links en rechts van ons; de weg liep langs een smallen bergrug en was zeer glibberig en moeilijk te begaan.

De laatste helft van den weg liep echter over meer gelijk terrein; wij waren nu op een hoogvlak dat p. m. 500 voet boven de zee zal gelegen zijn. Wij passeerden verscheidene doessons en een riviertje, genaamd Kali-Dogeh. Tusschen deze rivier en de kampong Hewoboh trof ik een vrij uitgestrekte koraalbank aan, die eenige ellen boven den grond uitstak en volkomen gelijk was met de koraal aan zee; dit punt is p. m. 6 paal landwaarts in, en naar mijn gissing 400 voet boven het zeevlak gelegen. In de rivier waren lagen van zandsteen zichtbaar, terwijl verder in den omtrek langs den oever van de rivier, en de berghellingen zware aardlagen opgestapeld waren en de vegetatie getuigde van de vruchtbaarheid van den bodem. Op mijn reis trof ik nergens graniet of trachiet aan, wel kalksteen, o. a. 2 a 3 paal westelijk van Berhaauw aan het zeestrand, waar een rots schuin in zee uitsteekt, die naar de sterk hellende lagen te oordeelen misschien ten gevolge eener aardbeving is verschoven.

Te 11 ure kwamen wij na een vrij vermoeijende marsch te Pekokie aan.

Deze kampong wordt geschat zoo wat in 't midden van het eiland gelegen te zijn en op een der hoogste punten.

Ik geloof dan ook niet, dat de berg- of heuveltoppen op het eiland zich hooger dan 600 voet boven het zeevlak verheffen.

Pekokie is een ruime en wel bewoonde kampong en

bestaat uit zes verschillende huizengroepen, te zamen 45 huizen tellende; langs de kampong loopt een diepe en helder stroomende rivier.

Eenige kinderen, die aan nambi en huidziekte leden liet ik in behandeling nemen door den doktor djawa. De ouders waren zeer genegen om hunne kinderen te laten behandelen, maar deze dachten er anders over en het kostte veel moeite hun de geneesmiddelen toe te dienen.

De bewoners van Pekokie behooren tot den stam van Kiojo. Deze stam nu was sedert eenigen tijd in oorlog met Phahanoema, en een gevolg daarvan was, dat kort geleden eenige van de Kiojoërs door overmacht overvallen uit hun kampong werden verjaagd en hunne goederen geroofd, zoodat zij verplicht waren naar Berbaauw de vlucht te nemen.

Ik wilde nu trachten ook deze twist bij te leggen en de verdreven Kiojoërs hun grond en goederen terug te doen geven.

Het kostte eenige moeite om de twee partijen te bewegen de vredesonderhandelingen te openen.

De laatste strijd lag nog zoo versch in het geheugen; bovendien van de kant van Kiojo waren meer dooden gevallen en die wilden ze gaarne wreken. Ik liet hen voorhouden, dat zoo de overwinnaars het veroverde land teruggaven zij voor de verliezen zouden worden schadeloos gesteld. Eindelijk betoonden de beide partijen zich genegen om in mijn tegenwoordigheid een ontmoeting te hebben; zij gaven mij echter te kennen, dat, zoo ik wenschte hen op ernstige wijze den vrede te doen sluiten, ik er dan in moest toestemmen, dat zij gewapend tegen elkaar zouden oprukken; kwam het dan bij de ontmoeting niet tot een treffen dan zou de verzoening goed gemeend zijn. Daar ik eensdeels meende begrepen te hebben dat beiden genegen waren om van mijne bemiddeling gebruik te maken tot het beëindigen van den oorlog en ik ook reken-

de bij maachte te zijn om, zoo dit noodig mogt zijn, een bloedig treffen te voorkomen, gaf ik mijne toestemming om op die wijze de zaak bij te leggen, onder beding, dat de vrouwen in de achterhoede zoude blijven. Ik maakte dit beding uit vrees dat deze zich in de zaak mengende, de mannen tot den strijd zouden aanvuren. Het werd hun ook verboden om te schreeuwen en zich te krahben, zoo als de gewoonte is wanneer vijandige partijen elkaar ontmoeten.

Toen nu de strijders van Phahanoema, ongeveer 150 man sterk, zich op 200 passen van de kampong Pekokie aan den zoom van het bosch hadden vereenigd, kwamen ook die van Kiojo, omtrent even veel strijders tellende, naar buiten; de vrouwen stonden in de achterhoede de lansen vasthoudende, terwijl ik mij met den kontroleur en eenige oppassers in het midden plaatste. Op een gegeven teeken liep uit ieder der kampen een man met een parang gewapend naar het andere over; onmiddellijk werd hij door de tegenpartij gegrepen, hem zijn parang ontnomen en werd hij bij de achterhoede geplaatst als gijzelaar.

Deze personen waren degenen die het eerst aanleiding tot den twist hadden gegeven, waardoor de oorlog was uitgebroken; zij droegen een soort bladeren in de ooren, waarmede men de lijken versiert, ten teeken dat zij zich voorbereid hadden om den dood te gemoet te gaan; was nu bij de gevangenneming een dezer personen gewond of gedood, dan zou de strijd terstond zijn aangevangen. Nu begonnen de krijgers hunne strijdkreten aan te heffen, en kropen of sprongen zij op hun hurken vooruit. Op 100 pas van elkaar gekomen namen zij de lansen van hunne vrouwen over, en zich in vier gelederen stellende drongen zij met een oorverdoovend geschreeuw op elkaar in. Eensklaps zwenkten zij en trokken elkaar, nu in kolonne en de lansen drillende, onder het uiten van de uitdaging's kreet hoh! voorbij, tot dat zij van standplaats verwisseld hadden; daarna vormde ieder partij een kring en

begon in de maat, nu snel dan langzaam heen en weer trappende en de lansen omhoog houdende, een gezang aan te heffen, waarvan het refrein was: „nu hebben we vrede gesloten, nu zijn de krijgers als vrouwen en kinderen geworden en denken slechts aan de werken des vredes.” Vervolgens verwisselden zij van lansen en begaven zich naar de doesson om de verdere voorwaarden te bespreken. Men kon het hun aanzien, dat zij blijde waren dat de vrede gesloten was; velen kwamen met een vergenoegd gezicht bij mij zitten, zeggende: nu is het goed; als mijnheer niet gekomen was, hoelang zou het dan nog geduurd hebben dat we niet gerust buiten de omheining der kampong konden komen? Hier en daar zag men groepen levendig met elkaar spreken, enkelen elkaar lachende een vuistslag geven of met elkaar worstelen, 't geen een bewijs van vriendschap is; ook de vrouwen lachten; alleen de honden uit de verschillende kampongs schenen nog geen vrede gesloten te hebben.

Hoe onbeschaafd en wild die menschen ook zijn, zoo was het gezicht van die eendrachtige opwelling om vrede te maken en alle wraak te vergeten, die vreugde om de handen te drukken van hem die nog kort te voren een gehate vijand was, een schouwspel, dat het hart van den toeschouwer sneller deed kloppen.

De Enganoër is zeer vatbaar voor indrukken en moge hij soms spoedig naar de lans grijpen zoo luistert hij ook gaarne naar reden en sluit dan even opgewonden den vrede. Eigenlijk is voor hen de oorlog meer een noodzakelijk gevolg van regeringloosheid en geloof ik, dat bij een geregeld bestuur ook niet ligt de vrede onder hen zou gestoord worden.

Ik heb ook niet kunnen merken of vernomen dat ze bepaald moord- of wraakzuchtig zijn; stamverwanten zijn onderling zeer hulpvaardig en gul. De meeste oorlogen ontstaan door dien, zoo er een twist is en geen der partijen

wil toegeven, die niet anders kan worden bijgelegd dan door een kloppartij en de geheele stam partij trekt voor een van de leden.

De hoofden hebben geen gezag; zoo ze de erkende leiders zijn, dan is het alleen omdat ze het best kunnen praten en niet spoedig de klus kwijt raken; verder heeft ieder die goede longen heeft en een stevige arm om met de lans te werpen evenveel in te brengen als de radja, vooral als zijn familie uitgebreid is.

In den middag werd ik nog verzocht tegenwoordig te zijn bij het bijleggen van een geschil tusschen twee vrouwen, beide echtgenooten van denzelfden man. De oudste had de jongste beleedigd en deze laatste had bewerkt dat der andere het huis was ontzegd. Nu moesten er van weerszijden eenige geschenken gegeven worden, die door den man werden verstrekt en de beide vrouwen verzoenden zich weer met elkander. De vrouwen zijn in vergelijking tot de mannen gering in aantal; zij maken van die omstandigheid dikwijls misbruik, en wil een man vrede bewaren en zijn vrouw bij zich houden, dan is hij verplicht zeer veel door de vingers te zien.

Wanneer een man een vrouw verlangt en zij hem hebben wil, neemt hij ze tot zich en geeft aan hare familie eenige geschenken. Bij echtscheiding blijven de kinderen bij de moeder; een vrouw gehuwd zijnde trekt zich de beide oogtanden uit.

Den 8ten begaven wij ons naar Kiojo; onder weg zouden nog eenige geschillen worden uitgemaakt omtrent terug te geven grond.

Een man van Kiojo namelijk, Hareté genaamd, was naar Phahanoema verhuisd en daar getrouwd. Nu was er vroeger reeds een twist ontstaan met zijn halven broeder, die te Kiojo woonde, omtrent den grond en klapperaanplant, die zij van hunne ouders geërfd hadden.

De broeders waren van ééne moeder; deze vrouw was

twee malen gehuwd geweest. De eene broeder (die te Kiojo woonde) had een man van Kiojo tot vader gehad, Hareté's vader was daarentegen van Phahanoema afkomstig.

De vader van Hareté had staande zijn huwelijk te Kiojo op den grond door den vorigen echtgenoot, zijner vrouw ontgonnen en gedeeltelijk met klappers beplant, ook verscheidene klappers bijgeplant.

Zoolang Hareté te Kiojo woonde hadden de twee broeders gezamenlijk het vruchtgebruik van den grond gehad. Toen Hareté echter naar Phahanoema verhuisde wilde hij zich een gedeelte van den grond toeëigenen en de klapperboomen verdeelen onder de leden zijner familie van vaders zijde. Hiertegen verzette zich zijn broeder en volgens het gevoelen der oudsten te recht, om reden, dat vaste goederen overgaan van vader op zoon, nimmer van de man op zijne vrouw, en de grond dus behoorde aan den zoon van den eersten ontginner.

De zaak werd nu in dier voege uitgemaakt: De grond zou geheel in eigendom blijven aan dien van Kiojo; daarentegen zou Hareté, zoo lang hij leefde, het vruchtgebruik hebben van de klappers op dien grond door zijn vader geplant.

Wat het grondbezit betreft, zoo is het mij bij onderzoek in deze en andere kwesties ten duidelijkste gebleken, dat, hoewel de bewoners van ééne kampong, en soms de leden van één stam, zich gewoonlijk vereenigen om gezamenlijk een stuk grond te ontginnen voor den aanplant van voedingsgewassen, als pisang, kladdi, biera enz., die na verloop van eenige maanden geoogst worden, ze dit alleen doen om het werk gemakkelijker te maken en als 't ware de verplichting dár te stellen om die gezamenlijk te omheinen en te bewaken; maar dat bij ontginning of aanplant van meer duurzamen aard de eerste ontginner eigenaar blijft en hij het volle recht heeft om naar verkiezing over den eigendom door verkoop, verhuur of bruikleen te beschikken.

Waren er op Engano sawas, dan zouden ze zeer zeker als vaste bouwgronden aan afzonderlijke individuen, niet aan de gezamenlijke kampongbewoners of gemeente toebehooren.

De gronden van het eiland zijn verdeeld tusschen de verschillende stammen; geen man uit den eenen stam mag zonder toestemming hout kappen of boschprodukten verzamelen op den grond van een anderen.

Zoo heeft ook iedere stam langs de kust een grens tot waar hij in zee het recht heeft om te visschen.

Het strand behoort aan den radja van de plaats. Bij de aankomst van een handelsvaartuig eischt hij gewoonlijk eenige geschenken als tol of havenrecht. Ook schijnt hij het recht te hebben om het eerst een keus te doen uit de nieuw aangebrachte goederen en te bepalen welke hij koopen wil.

Wanneer een Enganoër iets koopen wil, iets in zee drijvende opvischt of aan strand vindt en het niet terstond kan meênemen; of wanneer hij een boom ziet, dien hij later kappen wil, dan bindt hij er een rottan of touw om, als teeken dat hij er bezit van heeft genomen. Dit teeken is voldoende om anderen te beletten zich het voorwerp toe te eigenen.

In een ladang van Kiojo zag ik suikerriet, koffij en tabak. Deze planten zijn van elders overgebracht. Zij groeijen op de hooge gronden zeer goed. Voor tabak vooral geloof ik dat zeer goede gronden op Engano zijn.

Zeer nuttig zou het zijn de sagopalm, die hier gemist wordt, over te brengen. In de moerassige streken langs het strand zou die boom zeker welig tieren. Ook aan goede bamboe is gebrek; rottan daarentegen wordt in de bosschen overvloedig aangetroffen.

Weldra hadden wij een groot gedeelte van den weg afgelegd die ons van het strand scheidde, daar Pekokie niet verder dan 5 of 6 palen van het Zuid-Wester strand

verwijderd is, toen wij op eenmaal de kuststrook op ongeveer 400 voet beneden ons zagen. Van het punt waar wij stonden hadden wij een prachtig gezicht; aan de West- en Zuid-Westkust is het lage land niet zeer breed, het hooge land verheft zich daar niet zacht glooiend maar steil.

Wij zagen dus de zee als aan onze voeten; de reven van Poeloe-Satoe, waar de kruisboot reeds ten anker lag, waren duidelijk zichtbaar; links en rechts waren diepe en zware kloven en ravijnen met geheele bosschen varensboomen die, zonderling genoeg, hier op 200 en zelfs of 100 voeten boven de zee in menigte worden aangetroffen.

Wij moesten nu een zeer steile en gladde berghelling afdalen, tot dat wij aan den voet van den berg verplicht werden een kwartier lang door een moeras te waden, waardoor een riviertje stroomt, dat uit den voet des bergs ontspringt.

Hier bestaat een zeer geschikte gelegenheid om langs de kuststrook sawas aan te leggen, 't geen trouwens ook op andere plaatsen met goed gevolg zou kunnen geschieden.

De Enganoërs houden van rijst; was eenmaal die kultuur ingevoerd dan zouden zij een voedings product hebben dat zij bewaren konden, 't geen met kladdi, pisang en biera niet het geval is, ten gevolge waarvan wel eens gebrek ontstaat.

Aan het strand te Kiojo vonden wij de sloep van den heer Francis en de vlet van de kruisboot, waarin onze goederen geladen werden.

Ik liet de oppassers, bedienden en kettinggangers over land gaan en ging met den kontroleur van hier in de sloep. Met een flinke bries van achteren zeilden wij in korten tijd naar Poeloe-Satoe (Eng. Kafoeahai), waar wij ten 1 ure aankwamen.

Hier vonden wij den heer Francis, die van Phahanoema was vooruit gegaan, en ook den heer Major, die ons reeds

te Berhaauw had opgewacht, en van daar over zee naar Poeloe-Satoe was teruggekeerd.

Dit punt, de eerste vestiging van de heeren Francis en Major (vroeger op het eilandje, nu op den vasten wal) is ook voor den handel zeer geschikt. Verscheidene kampongs liggen in de nabijheid, en onder het eiland is tusschen de reven een goede ankerplaats, echter minder voor groote schepen.

Hier wordt het toezicht gehouden door den heer Major op den inkoop van klappers en het maken van olie.

Tusschen Poeloe-Satoe en Berhaauw is nog een landingsplaats, die van Phahanoema, waar de Chinees Baba Merkin een etablissement heeft.

Ten gevolge van de reis door het binnenland kon ik dit punt niet bezoeken.

Onder weg vernam ik dat deze Baba Merkin aan de familie zijner vrouw (eene Enganosche van Phahanoema) geweren geleend en kruid en lood verstrekt had, om daarvan gebruik te maken in den oorlog tegen Kiojo; in ieder opzicht is het wenschelijk dat in den vervolge diergelijke handelingen tegengegaan en gestraft worden. Voorloopig liet ik dan ook kennis geven dat dit niet meer plaats mocht hebben.

Den 9en had ik een ontmoeting met de hoofden van Poeloe-Satoe en na hen op dezelfde wijze onderhouden te hebben als ik dit op andere plaatsen gedaan had, bracht ik hun de wenschelijkheid onder het oog om vrede te sluiten met de stammen waarmede ze in oorlog waren, namelijk die van Hehobi, Laboehoe en Poeloe-Doea. Zij verklaarden nu gaarne, zoo dit kon, vrede te willen sluiten met de eerstgenoemden. Met betrekking tot Poeloe-Doea waren zij het echter nog niet eens, doch beloofden tegen dien stam intusschen geen vijandelijkheden meer te zullen plegen.

De reden, waarom ze tegen die van Poeloe-Doea bijzonder verbitterd waren, was, dat laatstgenoemde in den oorlog vrouwen en kinderen vermoord hadden, 't geen op Engano iets ongehoords is.

In den middag begaven wij ons naar Tali Koko, twee palen bezuiden Poeloe-Satoe, waar die van Hehobi en Laboehoe ook aankwamen. Het hoofd, van Hehobi, de reeds genoemde Prahbia, trachtte door een vervaarlijk geschreeuw en hevige gestikulates de vergadering en misschien mij in 't bijzonder te intimideren; toen hij echter zag dat dit niet ging, zette hij zich bedaard neder en vroeg mij om een cigar.

Daar ik deed als of ik hem niet begrepen had, nam hij een deftige pose aan en wachtte wat de tegenpartij doen zou.

Het oudste hoofd van Poeloe-Satoe kwam nu op hem af, en na eenige woordenwisseling werden de pieken verwisseld en de vrede geklonken; de boete werd vastgesteld en de partijen keerden weer huiswaarts. Voor hun vertrek deden ze mij eenparig het verzoek, om te willen verbieden dat de vreemdelingen toovermiddelen tegen hen gebruikten. „Wij willen”, zoo heette het, „onze pieken wegwerpen en slechts de parang behouden om onze huizen te bouwen en ladangs te bewerken, wij willen in rust en vrede handel drijven, want als het gouvernement onze geschillen wil bijleggen, waarvoor zouden wij dan behoeven te vechten? Maar onder de vreemdelingen zijn er velen die bovennatuurlijke macht bezitten; die toovermiddelen in den grond stoppen, en als een van ons over die plek stapt dan moet hij sterven; die ons iets toedienen waardoor wij ziek worden; dáárvoor zijn we bevreesd, maar niet voor de middelen die de gouvernements dokter bij zich heeft; die bevrijden ons van ziekte, en daarom vertrouwen wij dat het gouvernement ook de macht heeft om te beletten de schadelijke werking van toovermiddelen.” Ik verzekerde hun, dat nu eenmaal het gouvernement zich hunner had aangetrokken, niemand hun ongestraft kwaad zou doen, en dat zij zich niet bevreesd moesten laten maken door Maleijers of andere vreemdelingen, want dat van stonde af aan al die toovermiddeltjes hunne kracht verloren hadden.

Deze mededeeling scheen hen geheel gerust te stellen. Intusschen verzocht ik den heer Francis aan zijn ondergeschikten den stipten last te geven, van zich zorgvuldig te onthouden van kwakzalverijen tegenover de Enganoërs en van misbruik te maken van hunne lichtgeloovigheid.

Denzelfden dag nog ging ik een stuk moerasgrond zien, dat in mijne tegenwoordigheid door de hoofden van Poeloe-Doea, Pekoro en Kemanoe, tegen betaling van parangs, aan den heer Francis werd afgestaan om daar sawas voor zijn koelies aan te leggen.

Een jonge Enganoër, die ons tot gids had gediend in het binnenland, ontving tot loon een baadje, een sarong en een hoofddoek, welke kleederen hij terstond aantrok en aan zijne makkers, door wien hij zeer bewonderd werd, liet zien; eenige oogenblikken daarna kwam hij terug, zeggende, zeer blijde te zijn met het geschenk, „maar” voegde hij er bij, „nu heb ik fraaije kleederen maar geen tabak;” ik liet hem daarop wat tabak geven, zoodat hij voor 't oogeblik niets meer te wenschen had.

Den 10en, 'smorgens, begaven wij ons aan boord van de kruisboot en kwamen na eenigen tijd tegenwind en stilte gehad te hebben te 4 ure in den namiddag met een frissche bries uit het Noord-Westen op de reede van Poeloe-Doea.

Den 11en gingen wij des morgens nog even aan den wal om de hoofden van Poeloe-Doea nog eens te ontmoeten en hun aan te raden de boete gereed te maken tot het bijleggen van hun geschil met die van Poeloe-Satoe.

De vier geweren van kiai Ketjil waren hier ook aangebracht en werden medegenomen.

De hoofden van Poeloe-Doea deelden mij mede, dat na mijn vertrek een man, die betrappt was op het plegen van overspel terstond de boete had betaald, welke door den beleedigden echtgenoot was aangenomen.

Zij deelden mij dit mede als een bewijs, dat de bevolking begrepen had dat geschillen voortaan niet meer met de lans moesten worden uitgemaakt.

Tegen 11 ure gingen wij weer naar boord en stoomden te 2 ure, met de kruisboot op sleeptouw, naar Benkoelen terug, waar wij den volgenden dag te 2 ure ten anker kwamen.

Benkoelen, den 31sten Maart 1868.

STAAT van Engano, behoorende bij het reisverslag van den Assistent-Resident van Benkoelen van 31 Maart 1868.

Hoofdstammen die een gedeelte van het strand in bezit hebben.	Namen der oorspronkelijke stammen.	KAMPONGS.	Huizen, groepen of familien.	Aantal huizen.	Geraamd aantal.	NAMEN DER RADJAS.
Poeloe-Doea .	Kahadobie.	Tiapie.	5	45	300	Ama Pakoelika.
	"	Maona.	4	35	240	"
	Kahawa.	Kaheh opa.	3	15	120	Kapahibi.
Karkoeba. . . .	"	Karkoeba.	4	30	200	en Proba.
	"	Towabie.	4	30	200	Doedoebaba.
	Kahadoba.	Pahodopo.	11	35	240	"
Naonja.	"	Naonja	15	35	240	Karela.
	Kahawa.	Toweahoe.	4	30	200	Pawaradjik.
Malakonie. . .	"	Malakonie.	4	20	200	"
	Kahadoehoe.	Bobohojo.	7	45	300	Kapikalahoe.
Kahoda.	Kahawa.	Kahoda.	9	60	400	"
	Kahona.	Mahama.	3	14	90	Bahpahoe.
Karkoea. . . .	"	Karkoea.	13	90	500	en Karikaija.
Kalikoko. . . .	"	Kalikoko.	5	35	250	Koehikar en Ka-
	Kahawa.	Keloewa.	4	30	200	boewa Koeninie.
Berhaauw. . .	Kahadobie.	Berhaauw.	8	50	350	Napaho Kaboeja en Pataroeja.
	"	Lea-Lea.	4	20	150	Nonokia en Ka-
Phahanoema. .	"	Phahanoema.	6	35	230	mioko. "
	"	Hehhoebahi.	5	35	200	"
	Kahawa.	Pekoki.	7	45	300	Arité.
Kahehojo. . . .	"	Kahehojo.	1	6	30	"
	Kahadobie.	Boehoe Boehoe.	5	30	150	Pekoro en Kema-
	"	Apia.	7	35	230	noe. "
Poeloe-Satoe .	"	Nenehija.	5	35	250	"
Talikoko. . . .	"	Talikoko.	4	20	140	"
Laboehoe. . . .	Kahadoba.	Laboehoe.	5	35	200	Pakara.
Hehobi.	Kahona.	Hehobi.	4	25	170	Prahbia:
Latoehéh . . .	"	Latoehéh.	2	20	150	"
	"	Bohmio.	2	14	90	"
	Kahodoba.	Koko.	4	10	100	Obeh.

Anker
Sylph

de .

sloop

Naonja

Karkoeba

Karkoeba

Poebe Doea

Stoomschip Bromo

Kruisboot

V

behoorende bij
Assistent Root
de